

Gołota, Janusz

Z życia społeczności żydowskiej w Ostrołęce i powiecie ostrołęckim w okresie międzywojennym

---

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 11, 77-90

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ GOŁOTA

Z ŻYCIA SPOŁECZNOŚCI ŻYDOWSKIEJ W OSTROŁĘCE I POWIECIE OSTROŁĘCKIM W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM.

Celem tego artykułu jest dopisanie kolejnych wątków do dziejów społeczności żydowskiej w okresie międzywojennym w powiecie ostrołęckim.¹

W 1921 roku w powiecie ostrołęckim mieszkało w 1921 roku 5328 Żydów w tym 3352 w mieście i 1976 na wsiach. W 1931 roku na tym samym obszarze zamieszkiwało 6819 Żydów, w tym 4291 w mieście i 2528 na wsiach. Ludność żydowska w dziesięciolecie 1921 — 1931 wzrosła o 27,98 %, w tym w mieście o 28 % i na wsiach o 27,73 %.²

W Ostrołęce odsetek ludności żydowskiej do ogółu ludności wynosił 36,7 % w 1921 roku i 32,1 % w 1931 roku. W Myszyncu w 1921 roku żyło 48,7 % mieszkańców pochodzenia żydowskiego, w Goworowie w tym samym czasie 91,4 %. Ostrołęka nie należała do miast o największym odsetku społeczności żydowskiej w tej części Polski. W województwie białostockim, w skład którego administracyjnie wchodziła wyprzedzały ją Białystok 51,6 %, Grodno 51 %, Łomża 41,5 %, Wołkowysk 46 %.

Tabela 1. Żydzi powiatu ostrołęckiego na tle powiatu łomżyńskiego, ostrowskiego oraz województwa białostockiego i kraju w 1921 i 1931 roku w procentach.

Powiat / Rok	Ostrołęka	Łomża	Ostrów Maz.	woj. białostockie	Kraj
1921	6,7	15,0	11,1	12,5	7,8
1931	7,1	12,5	12,2	11,9	8,6

¹ W. Niksa, Z dziejów społeczności żydowskiej i jej bibliotek, Zeszyty Naukowe OTN, nr VIII, s. 183 — 200

² Statystyka Polski seria C, z. 57, Warszawa 1937 s. 34 — 37; Skorowidz miejscowości RP t. I, Warszawa 1925; Skorowidz gmin RP, seria B, z. 8; M. Grynberg, Żydzi w rejencji ciechanowskiej 1939 — 1942, Warszawa 1984, s. 17; B. Wasiuński, Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX — XX, Warszawa 1930 r.

Podobne proporcje widoczne są przy uwzględnieniu wyznania mieszkańców powiatu.

Tabela 2. Wyznanie mojżeszowe mieszkańców powiatu ostrołęckiego na tle powiatu łomżyńskiego, ostrowskiego, oraz województwa białostockiego w 1921 i 1931 roku w procentach

Powiat / Rok	Ostrołęka	Łomża	Ostrów Maz.	woj. białostockie
1921	8,90	16,68	15,66	14,85
1931	7,21	12,75	12,39	12,00

W Ostrołęce Żydzi zamieszkiwali w części południowo-wschodniej miasta³ koncentrując życie w okolicach małego rynku. Przy głównym Placu 3-go maja mieszkało tylko kilka rodzin żydowskich. Odwrotnie było natomiast w Goworowie, gdzie przy głównym placu — rynku mieszkały tylko 3 rodziny polskie.

Tabela 3. Ludność żydowska w powiecie ostrołęckim w 1921 roku.

Gmina	Miejscowość	Ogólna liczba mieszkańców w gminie lub miejscowości	Osoby deklarujące wyznanie mojżeszowe	Osoby deklarujące narodowość żydowską
	Ostrołęka	9145	3352	2749
Czerwin		7194	334	77
	Borek	162	17	17
	Czerwin	362	218	—
	Dzwonek	398	26	14
	Gocły	233	20	20
	Jarnuty	310	13	—
	Laski Szlach.	207	7	4
	Laski Włościań.	320	3	—
	Malinowo Stare	173	8	—
	Suchcice	600	22	22
Dylewo		6426	170	164
	Dylewo Stare	523	14	14
	Kadzidło	915	133	133

³ Z. Niedziałkowska, Ostrołęka, dzieje miasta, Ostrołęka 1979, s. 251.

	Kadz. Podu- chowne	206	17	17
	Obierwia	640	6	—
Goworowo		5924	1228	1053
	Czernie	132	7	—
	Goworowo	1187	1085	970
	Goworowo Pro- bostwo	507	93	61
	Kaczka Dworska	164	7	7
	Ponikiew Duża — folwark	83	3	3
	Ponikiew Mała	76	8	8
Myszyniec		7671	997	730
	Krysiaki	509	15	9
	Myszyniec	1872	1151	721
Nakły		2449	14	14
	Olszewo — fol- wark	8	8	8
	Żebry Wierzchlas	24	6	6
Piski		3310	108	34
	Księżopole	90	6	6
	Piski	308	71	2
	Tyszki Andrzejki	181	5	—
	Tyszki Gostery	192	26	26
Rzekuń		7895	284	98
	Borawe	660	20	5
	Dzbenin	468	11	—
	Kaczyny — Tobolice	164	12	12
	Laskowiec	321	7	—
	Óldaki	235	7	—
	Ostrołęka Stacja	1322	147	53
	Przytuły	187	6	—
	Rozwory	271	20	—
	Rzekuń	748	49	28
Szczawin		4558	19	2
	Daniłowo	283	8	—
	Kunin	466	2	2
	Michałowo	168	9	—

Troszyn		5998	190	31
	Choromany Zabielne	279	9	—
	Chrostowo	207	4	1
	Janki Młode	201	19	—
	Janochy	178	4	4
	Kleczkowo	490	25	—
	Łączyn	564	26	26
	Opęchowo	267	12	—
	Troszyn	663	38	—
	Trzaski	149	5	—
	Zamość Mierzejewo	292	48	—
Wach		8104	5	5
	Charcibałda	214	5	5

Spółeczeństwo żydowskie było bardzo zróżnicowane pod względem przekonań politycznych, posiadano majątku, intensywności wierzeń religijnych.

W żydowskiej społeczności Ostrołęki podobnie, jak w kraju w odniesieniu do tej grupy narodowościowej wyróżnić można trzy zasadnicze odłamy polityczne, przy pominięciu ogniw pośrednich. Prawicę stanowili ortodoksyjni chasydzi, często bogatsza część społeczeństwa. Oczekiwali oni w każdej chwili przyjścia Mesjasza oraz odbudowę Królestwa Izraela. Przygotowywali się na tę okoliczność poprzez troskę o byt codzienny, przestrzeganie nakazów religijnych, przestrzeganie prawa państwowego, lojalność wobec władzy, obronę społeczności żydowskiej.⁴ Stosunek chasydów do państwa opierał się na dogmacie religijnym „*Módl się za pomyślność państwa*”, oraz: „*prawo państwowe jest prawem*”⁵ Reprezentacją polityczną prawicy była Agudas Jsroel.

Drugi zasadniczy odłam syjoniści, wątpiąc w wygasanie antysemityzmu, widzieli tylko jedną drogę, która miała doprowadzić do utworzenia własnego państwa żydowskiego poprzez masową emigrację do Palestyny, zarządzanej w tym czasie przez Wielką Brytanię. Przygotowując się do tego przedsięwzięcia gromadzili środki finansowe, organizowali kursy dla kandydatów — pionierów na osadników w Palestynie, zabiegali o zgodę Wielkiej Brytanii na wyjazd do Palestyny, a na niektórych terenach tworzyli nawet oddziały militarne do walki z wojskami

⁴ J. Tomaszewski, *Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918 — 1939*, Warszawa 1985, s. 107

⁵ CAW, Oddział II MSW 1775/89, sygn. 23, k. 1 — 4, za J. Szczepański, *Dzieje społeczności żydowskiej powiatów Pułtusk i Maków Mazowiecki*, Warszawa 1993.

mandatowymi. Szkolenie kadr odbywało się też na terenie Polski w ramach armii konspiracyjnej zwanej Hagana.⁶ Prawicę Syjonistów stanowili umiarkowani konserwatyści zrzeszeni w partię o nazwie Chitasdruz Mizrachi.⁷ Były mieszkaniec Ostrołęki wymienił kilka organizacji syjonistycznych działających w Ostrołęce: Haszomer Haeair (harcerstwo), Bejtar, Haszomer Hadati, Erajat, Heholuc.⁸

Na lewicy duży wpływ w społeczeństwie posiadały organizacje o charakterze socjalistycznym, w tym najliczniejsza z nich Powszechny Żydowski Związek Robotniczy zwany Bund. Zakładał on tak jak i inne organizacje socjalistyczne zastąpienie ustroju kapitalistycznego socjalistycznym, przejściowe wprowadzenie dyktatury proletariatu. Bund przeciwstawiał się Agudzie, syjonizmowi widząc swoją ojczyznę w Polsce, raz zachowywał dystans w stosunku do polskich partii socjalistycznych innym razem współpracował z nimi. Postulował autonomię kulturowo — narodową dla mniejszości narodowych, a zwłaszcza Żydów i konieczność zorganizowania całego proletariatu żydowskiego w odrębnej narodowej partii.

Bardziej radykalny program społeczny głosiła Poalej Syjon — Żydowska Partia Socjalistyczna „Robotnicy Syjonu”, w Polsce pozostająca w kręgu wpływów ruchu syjonistycznego. Dążąc do wprowadzenia w Polsce ustroju socjalistycznego popierała dążenia do założenia demokratycznego i tolerancyjnego państwa żydowskiego w Palestynie.

Niektórzy Żydzi o lewicowej orientacji wstępowali też do Polskiej Partii Socjalistycznej i Komunistycznej Partii Polski.⁹ Organizacje żydowskie działały zarówno w Ostrołęce, jak i w osadach powiatu. Np. 8 kwietnia 1928 roku w Myszynie nastąpiło uroczyste otwarcie oddziału Poalej Syjonu. Prezesem został Abram Zyman, Radwanowicz Mojżesz sekretarzem, Mojer Zygmunt skarbnikiem.¹⁰

Polityczne sympatie Żydów można odczytać na przykładzie wyników wyborów w 1922 i 1928 roku, kiedy to wystawili oni kilka list wyborczych.

⁶ A. Hafka, Żydowskie stronnictwa polityczne w Polsce Odrodzonej, w: Żydzi w Polsce Odrodzonej, t. II, s. 259

⁷ Henryk Majecki, Orientacje ludności żydowskiej Białostocczyzny w okresie międzywojennym, Białostocczyzna nr 1, 1994, s. 42 — 50; APB UWB sygn. 121, k. 33

⁸ Relacja Schaloma Chmiela w posiadaniu autora

⁹ CAW, Oddział II MSW 1775/89, sygn. 22, nr 589/II

¹⁰ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 8 — 15 kwietnia 1928 roku UWB sygn. 39, s. 108a

Tabela 4. Głosy wyborcze na listy żydowskie w 1922 r.

	Oddano głosów ważnych w okręgu	Bund	Poale Syjon	Blok Mniejszości Narodowej
Ostrołęka	3178	137	—	851
Czerwin	2355	1	—	67
Dylewo (Kadzidło)	2503	—	—	56
Goworowo	2469	19	—	453
Myszyniec	3761	1	—	370
Nakły	1106			
Nasiadki (Durlasy)	2042	—		
Piski	1112	—	—	35
Rzekuń	3224	2	—	78
Szczawin	1659	—	—	2
Troszyn	2147	—	—	45
Wach (Czarnia)	3969	—	—	5
Ogółem	29525	160	—	1962

Tabela 5. Głosy wyborcze na listy żydowskie w 1928 r.

	Liczba gło- sów ważnych w okręgu	Bund	Poale Syjon	Blok Mniejszości Narodowych	Ortodoksi
Ostrołęka	3151	230	4	572	538
Czerwin	2746	1	—	72	25
Dylewo (Kadzidło)	2652	—	—	6	56
Goworowo	2808	153	16	246	32
Myszyniec	3854	—	1	141	256
Nakły	1199	—	—	—	—
Nasiadki	1727				
Ostrołęka — teren	1471			45	27
Piski	1412			6	22
Rzekuń	3800			10	43
Szczawin	1929				
Troszyn	2187			24	8
Wach	3396				
Ogółem	32332	384	21	1122	1007

Z powyższych zestawień wynika, że więcej zwolenników posiadała prawica żydowska oraz, że nie każdy Żyd głosował na listy żydowskie.

Tabela VI. Głosy oddane na listy żydowskie w wyborach parlamentarnych 1919 — 1930 — ogółem.

Gmina	Rok	Żydzi w %
Ostrołęka — powiat	1919	6,85
	1922	7,19
	1928	7,83
	1930	2,82
Ostrołęka m	1919	33,13
	1922	31,08
	1928	42,64
	1930	22,63
Czerwin	1919	3,00
	1922	2,82
	1928	3,57
	1930	0,51
Dylewo	1919	2,10
	1922	2,24
	1928	2,34
	1930	0,07
Goworowo	1919	18,40
	1922	19,12
	1928	15,92
	1930	6,79
Myszyniec	1919	11,03
	1922	9,87
	1928	10,33
	1930	0,75
Ostrołęka — teren	1928	4,89
	1930	1,49
Piski	1919	4,30
	1922	3,15
	1928	1,97
Rzekuń	1919	2,50
	1922	2,42
	1928	1,39

	1930	0,03
Szczawin	1919	0,70
	1922	0,12
	1919	1,30
Troszyn	1922	2,10
	1928	1,45
	1930	0,72
	1922	0,13
Wach	1922	0,13

W tabeli uwzględniono tylko gminy w których w poszczególnych latach głosowano na Żydów.

Po zamachu majowym zauważone zostały próby zbliżenia się niektórych środowisk żydowskich do BBWR. W Ostrołęce na czele tego ruchu stał dr Henryk Karbowski.¹¹ Żydowskie ugrupowania zawodowe i społeczne udzielały wsparcia prosanacyjnym organizacjom m.in. Przysposobieniu Wojskowemu i Wychowaniu Fizycznemu, Lidze Morskiej i Kolonialnej i Lidze Obrony Przeciwpowietrznej.¹²

Gmina żydowska posiadała własny samorząd, na czele którego stał rabin, własne organizacje gospodarcze, społeczne, kulturalne oświatowe. Nadzór nad gminą sprawował starosta, który między innymi zatwierdzał rabinów i podrabinów oraz organy gminy po dokonanych wyborach. Gmina dysponowała własnym budżetem, który akceptował starosta. Na budżet gmin składały się podatki bezpośrednie, czyli składki i pośrednie: z uboju rytualnego, za działki grobowe, zameldowanie dziecka itp. Wybory do rad gminy odbywały się na podstawie 5 przymiotnikowego prawa wyborczego. Prawo wyborcze czynne mieli mężczyźni po ukończeniu 25 lat, zaś bierne obywatele polscy wyznania mojżeszowego po ukończeniu 30 lat, zamieszkali bez przerwy przynajmniej jeden rok w obrębie gminy.

W 1924 roku gmina żydowska zaliczona została do wielkich gmin posiadających zarząd złożony z 8 członków. Ostatnie wybory w gminie odbyły się w marcu 1936 roku. Skład Zarządu przedstawiał się wtedy następująco:

Gedanke Mendel — syjonista przewodniczący

Barszcz Wolf — Leb Aguda wiceprzewodniczący

członkowie: Bajuk Elias: Poale Syjon — prawica, Borman Nota: rzemieślnik, Nowiński Abram: rzemieślnik, Roszonowicz Icek: Mizrachi, Rucki Szlama: Aguda, Szafran Chiel: Poale Syjon — praw.

¹¹ Sprawozdanie wojewody białostockiego za okres 1 kwiecień 1932 — 31 marzec 1933, Białystok 1933

¹² Przegląd Ostrołęcki nr 7, 16 luty 1936

Natomiast skład Rady w 1936 roku przedstawiał się jak niżej:

Skrobacz Mojżesz-Lejb — przewodniczący: Mizrachi

Edel Mojżesz-Aron — wiceprzewodniczący: Aguda

Blumstein Jakub-Dawid — członek: Mizrachi

Cukier Mendel — członek: Aguda

Dołowicz Motel — członek: Aguda

Gercek Pejsach — członek: Poale Syjon — praw.

Nowogrodzki Nachman — członek: Poale Syjon — praw.

Rozenbaum Chaim-Wolf — członek: Aguda

Sapir Icek — członek: Aguda

Wajsblum Dawid — członek: Poale Syjon — praw.

Wąsiak Josef — członek: Poale Syjon — praw.

Wyłożny Aron — członek — rzemieślnik

Personel gminny składał się z rabina, jego zastępcy, trzech rzeźników i sześciu urzędników.¹³

Społeczność żydowska była również bardzo zróżnicowana pod względem zamożności, charakteru zajęć. Składała się ona z licznej grupy kupców, licznych małych sklepikarzy, dużej warstwy rzemieślników i zatrudnionych u nich robotników, „luftmenschów” bez określonego źródła dochodów, nauczycieli, tragarzy, dorożkarzy, robotników i przedstawicieli wolnych zawodów: lekarzy i adwokatów. Obce Żydom były środowiska urzędników, kolejarzy, policjantów, wojska zawodowego.

W Ostrołęce nie było bogatych (przy uwzględnieniu względności pojęcia) przemysłowców albo bankierów, żyło kilkadziesiąt rodzin o wyższym poziomie zamożności. Ale żyła też liczna grupa biedoty, utrzymująca się z dorywczych prac, czy datków gminy.

Silną pozycję zajmowali Żydzi w rzemiośle a zwłaszcza w takich dziedzinach, jak szewstwo, krawiectwo, zegarmistrzostwo. Rzemieślnicy skupieni byli w Związku Rzemieślników Żydowskich, na utrzymanie którego wnoszono składki.¹⁴

Np. z oszacowanej przez Józefa Garcarczyka na 150 osób grupy szewców zamieszkujących Ostrołękę 70 to Żydzi, w Goworowie 50 szewców — prawie samych Żydów, w Myszyńcu 30 szewców, w tym 20 Żydów w Czerwieniu 15 szewców, w tym 10 Żydów. Większość krawców z Ostrołęki, Myszyńca, a w wypadku Goworowa prawie wszyscy byli pochodzenia żydowskiego. Kowali w

¹³ Almanach Gmin Żydowskich w Polsce, Warszawa 1939, t. I, s. 176 — 177

¹⁴ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 15 — 21 października 1927 roku UWB sygn. 38, s. 90 — 90a; Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 1 — 7 stycznia 1928 roku UWB sygn. 39, s. 39a

Ostrołęce 30 w tym 10 Żydów, 5 powroźników w Ostrołęce — wszyscy Żydzi.¹⁵ Ogólnie w Myszyńcu połowę ogólnej liczby rzemieślników stanowili Żydzi.¹⁶

Poza tym własnością Żydów były olejarnie, greplarnie, tartaki w Ostrołęce, Czerwinie, Troszynie, Myszyńcu, Goworowie. Niektóre tylko przykłady. W Ostrołęce Wojciechowicach istniały 2 cegielnie, których właścicielami byli Sról Szron i Majer Hersz Wilk, młyn motorowy na Stacji — Lejby Rajczyk. Właścicielem tartaku w Ostrołęce Stacji był Mendel Biały.

Podobnie w handlu silną pozycję zajmowali Żydzi zwłaszcza w Ostrołęce. Z 257 odnotowanych w rejestrze handlowym Sądu Okręgowego w Łomży roku placówek handlowych istniejących w latach 1928 — 1930 na terenie powiatu ostrołęckiego 142 należało do Żydów a 115 do Polaków, z czego w Ostrołęce do Żydów należało 85 placówek, a do Polaków — 41.

Żydzi dominowali w takich branżach handlowych, jak odzież, tkaniny, narzędzia, galanteria, obuwnictwo. Polacy częściej prowadzili sklepy „spożywcze i kolonialne”, alkoholowe, apteki. Do Polaków częściej należały jadłodajnie, restauracje, a dość liczne herbaciarnie do Żydów. Żydzi prowadzili piekarnie. Np. w Myszyńcu w 1931 roku na 9 piekarni tylko dwie należało do Polaków. Żydzi prowadzili sklepy z artykułami przemysłowymi: sprzedaż naczyń, szkła, żelaza, produktów naftowych, artykułów budowlanych, oraz różnego typu „smar mydło i powidło”. Ale sprzedawali również narzędzia rolnicze (np. w Goworowie), maszyny do szycia w Myszyńcu, ponadto handlowano instrumentami muzycznymi, zegarkami, książkami. Specjalnością Żydów był też skup „szmat, szmelcu, szczeciny, skór surowych, włosia końskiego i w dużych ilościach zboża”, a także wszelkiego rodzaju pośrednictwo: skup prefabrykatów zwłaszcza wyrobów tkackich i sprzedaż wyrobów przemysłowych gotowych tkanin, artykułów gospodarstwa domowego.

Częściej Żydzi niż Polacy posiadali hurtownie. Byli też właścicielami środków komunikacji np. Nosen Pianko utrzymywał łączność na trasie Łomża Ostrołęka, Fiszel Goldwasser posiadał samochód ciężarowy.

Poza Ostrołęką Żydzi posiadali sklepy w Myszyńcu, Goworowie Czerwinie, Kadzidle, Troszynie, natomiast niezwykle rzadko w pozostałych miejscowościach np. sklepy spożywcze w Suchcicach, Borawem, Rzekuniu, Żochach gm. Piski, Jankach Młodych, gm. Troszyn.

Aktywnością wykazywały się żydowskie organizacje kulturalne i oświatowe. W każdym z miast prowadziło działalność Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe Tarbutt, zarządzające spektakle teatralne, przedstawienia odczyty, miało ono również charakter samopomocowy. W 1927 roku ostrołęczanin Litwar wszedł do

¹⁵ J. Garcarczyk, Przemysł ludowy, jego stan i potrzeby w powiecie ostrołęckim oraz program pracy dla podniesienia tej gałęzi wytwórczości, Warszawa 1928

¹⁶ A. Chętnik, Myszyniec ośrodek etnograficzny Kurpiów, Nowogród pod Łomżą 1938

zarządu okręgowego towarzystwa.¹⁷ Z innych organizacji wymienić można: Towarzystwo Szerzenia Pracy Zawodowej i Rolnej, Chechaluc (Pionier). Wydaje się, że aktywność kulturalna ostrołęckiego środowiska żydowskiego była znaczna. Np. w sezonie 1927/28 zarówno w okresie przedwyborczym, jak i powyborczym odbyło się kilka znaczących spotkań. 30 września poalej syjonista Josek Mostobojm z Warszawy wygłosił odczyt „Mężczyzna i kobieta w świetle prawdy”.¹⁸ Bundowiec Ejzerowicz z Warszawy wygłosił odczyt „Zmartwychwstanie wschodu” — rozwój kulturalny ludów wschodu (uczestniczyło ok. 200 osób w Bibliotece I. L. Pereca).¹⁹ 5 listopada 1927 roku w lokalu Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Odzieżowego Josek Liwyszyc wygłosił odczyt „Socjalizm i robotnicy” do 200 osób.²⁰ Podkreślił, że działalność syjonistów szkodzi interesom żydowskich mas. W grudniu 1927 roku w Ostrołęce Poalej Syjonista Lewi wygłosił odczyt „o treści apolitycznej”.²¹ 28 stycznia 1928 roku Szpicman z Warszawy wygłosił odczyt „trzydzieści lat działalności Bundu i 20 lat Poalej Syjonu”. Udowodniał, że międzynarodówka Bund w niczym nie przysparza społeczeństwu żydowskiemu wartości kulturalnych i narodowych w przeciwieństwie do Poalej Syjonu, który wytwarzanie tych wartości stawia na pierwszym miejscu.²² Syjonista A. Liman z Pułuska wygłosił odczyt „Miłość a erotyka”, a Fiszman (Warszawa) wykład pod tytułem „Nowoczesna kultura a człowiek współczesny”.²³ Poalej syjonista Salom Cynamon z Warszawy wygłosił w Ostrołęce wykład o zadaniach kobiet w życiu społeczno-politycznym. 28 kwietnia syjonista Zielonko z Warszawy przekonując ok. 50 osób do Poalej Syjon Prawicy wygłosił odczyt „Moralny upadek Bundu”.²⁴

Różnie kształtowały się relacje między społeczeństwem żydowskim a polskim. Przede wszystkim były to społeczeństwa raczej zamknięte pod względem kulturalnym, towarzyskim i oczywiście religijnym. Odzyskanie przez Polskę niepodległości Żydzi przyjęli z nadzieją na poprawę swojego losu, dla większości członków tego społeczeństwa Polska była ojczyzną.²⁵ Udział wielu Żydów w komitetach rewolucyjnych podczas wojny polsko-radzieckiej wywołało oskarżenia prawicy polskiej o rozszerzanie wpływów komunistycznych sprzyjanie Rosja-

¹⁷ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne wojewody białostockiego, 26 czerwiec — 2 lipiec 1927 roku sygn. 37, s. 86

¹⁸ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 2 — 8 październik 1927 roku UWB sygn. 38, s. 64

¹⁹ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 23 — 29 październik 1927 roku UWB sygn. 38, s. 104a

²⁰ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 6 — 12 listopad 1927 roku UWB sygn. 38, s. 130

²¹ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 25 — 31 grudnia 1927 roku UWB sygn. 38, s. 181

²² Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 1 — 7 stycznia 1928 roku UWB sygn. 39, s. 38

²³ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 8 — 15 kwietnia 1928 roku UWB sygn. 39, s. 108a

²⁴ Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne... 29 kwietnia — 5 maja 1928 roku UWB sygn. 39, s. 138a

²⁵ M. Fuks, Żydzi w zaraniu niepodległości Polski, (w:) Biuletyn ŻIH, 1989, nr 2, s. 38

nom. Po zakończeniu działań wojennych wobec różnych pogłosek o zdradzie ogółu Żydów, spotkały ich często surowe represje a w społeczeństwie polskim nasiliły się antyżydowskie nastroje.²⁶ Ostrołęccy Żydzi współpracujący z bolszewikami wycofali się wraz z Armią Czerwoną. Na dwa lata więzienia skazano tylko przedsiębiorcę Abrahama Teksuma uwolnionego następnie po interwencji posłów żydowskich oraz młodą żydówkę Chawę Skalkę posądzoną o dawanie znaków wkraczającym Rosjanom.²⁷ W Goworowie władze wojskowe zainteresowała postawa „kilku młodych Żydów komunistów”.²⁸ W sąsiednich powiatach zdarzały się wyroki śmierci. Maszerujące przez Ostrołękę żołnierze gen. Józefa Hallera dopuszczaly się grabieży żydowskich sklepów, obcinania bród Żydom.²⁹ Generalnie po wojnie z bolszewikami nasiliły się nastroje antyżydowskie, zamykanie stowarzyszeń żydowskich i aresztowanie ich przewodniczących, bojkot handlu. Nastroje takie pobudzały emigrację żydowską do Palestyny lub Stanów Zjednoczonych.³⁰

W Ostrołęce zdarzały się rodziny polskie i żydowskie utrzymujące bliższe kontakty. Np. Szron Drezner pozostawał w „najlepszej komitywie” z swoim lokatorem znanym właścicielem apteki Staroniem.³¹ Znaną postacią w środowisku polskim i żydowskim był dr Henryk Karbowski „spolonizowany ale nie zaprzeczał pochodzenia żydowskiego”. Kiedy endecki Warszawski Dziennik Narodowy zaatakował dr Karbowskiego, za to, że jako Żyd ośmielił się przyjąć obowiązki ordynatora w szpitalu sejmikowym pod wezwaniem św. Józefa w zastępstwie piastującego mandat dr Kuklińskiego w obronie zaatakowanego stanął „Przegląd Ostrołęcki”.³² Zelman Drezner wspomina „nie odczuwaliśmy jawnej nienawiści, lecz przeciwnie, niekiedy sympatię i życzliwość i to nie patrząc na coraz wzmagającą się działalność endecką w ostatnich latach”.³³ Z drugiej strony głośno stawały się nawoływania do bojkotu sklepów żydowskich, zakłócanie obrzędów religijnych. Być może dla sprawców rozwleczenie straganu było sztubacką zabawą lecz właściciele odbierali ten fakt boleśnie. „Wyczyny antysemityczne przejawiały się głównie w prymitywnej agitacji bojkotowej na targach i jarmarkach, a

²⁶ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa — Pułtusk 1995; AAN, MSW, *Rektyfikaty*, Rekt. 39, t. 4, k. 111 — 112; CAW, Dowództwo Frontu Północnego, sygn. 19, nr c.86; *Inwazja bolszewicka a Żydzi*, Warszawa 1921

²⁷ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku w Ostrołęckiem*, Warszawa — Ostrołęka — Pułtusk 1997, s. 145

²⁸ M., M. Grzybowski, *Wojna polsko-radziecka w Płocku i na Mazowszu*, Płock 1990, s. 158

²⁹ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku w Ostrołęckiem*, Warszawa — Ostrołęka — Pułtusk 1997, s. 18, za: Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Komenda Wojewódzka Policji Państwowej, sygn. 1144 nr 60, nr 128, nr162

³⁰ J. Szczepański, *Wojna 1920 roku w Ostrołęckiem...* s. 146

³¹ *Relacja Zelmiana Dreznera w posiadaniu autora*

³² *Przegląd Ostrołęcki*, nr 11, 15 maja 1936 r.

³³ tamże

znikomo w śródmieściu, były wykonywane głównie przez „obcych”, a które na ogół nie były uwieńczone powodzeniem”.³⁴ Ale zdarzały się też skrajne sytuacje. W Czarni w 1935 roku parafianie nie dopuścili Żydów na odpust. „Dzięki Bogu mieliśmy i my odpust bez Żydów”.³⁵ Podczas obchodów 15-go sierpnia, Chrystusa Króla w dniu akcji katolickiej w Myszyncu padły słowa „nie damy wrogom krzyża kraść... chcemy boga wszędzie... nie damy wodzić się na pasku żydom, komunistom, masonom i różnym innym wolnomyślicielom”³⁶, a kronikarz chełpił się, że w czasie uroczystości na ulicach nie było ani jednego Żyda. Zdarzały się też aresztowania „za publiczne znieważenie narodu polskiego”.³⁷ Antyżydowską propagandę uprawiały niektóre czasopisma ukazujące się w powiecie ostrołęckim wśród nich Sprawa Katolicka, Goniec Pograniczny.³⁸ Powstały w 1919 roku Związek Puszczkański jako jeden z celów stawiał sobie uwolnić całą okolicę od wyzysku i zalewu żydowskiego.³⁹

Władze państwowe i samorządowe starały się unikać posądzeń o antysemityzm i przedstawicielstwo żydowskie traktować na równi z polskim. Za przykład niech posłuży wizyta w Ostrołęce wojewody białostockiego czołowego piłsudczyka Mariana Zyndrama Kościałkowskiego (późniejszego premiera) 2 lipca 1932 r. Po powitaniu u bram miasta chlebem i solą przez burmistrza Ostaszewskiego, „młodziutkie uczennice podawały bukiety kwiatów polnych i deklamowały wiersze”. Następnie powitali wojewodę ppłk Stachowicz na czele delegacji oficerskich, oraz zarząd gminy żydowskiej z rabinem, kierownicy władz i urzędów, młodzież szkół powszechnych, Strzelcy, straż ogniowa, hufce szk., cykliści itp. Po lustracji starostwa i po złożeniu wizyty korpusom oficerskim 5 pp i 12 dak wojewoda zwiedził kościół bernardyński, gdzie oczekiwał go dziekan ks. Walter w „obecności całkowicie wypełnionego kościoła” następnie zwiedził synagogę, gdzie przy bramie tryumfalnej oczekiwał i powitał go rabin Icchak Bursztejn w otoczeniu członków gm. żydowskiej. „Przy olbrzymich” tłumach ludności żydowskiej rabin wygłosił kazanie, po czym zostały wykonane modły za Polskę. Sekretarz Gminy Żydowskiej Kryszał wygłosił deklarację w której: witał gościa, deklarował jedność z państwem polskim, chęć najwydatniejszej pracy dla niej pod wodzą wielkiego budowniczego J. Piłsudskiego. Wojewoda zadeklarował, że jest

³⁴ tamże

³⁵ Sprawa Katolicka nr 35, 30 sierpnia 1936 roku

³⁶ Kronika Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej Żeńskiej, działającej w latach 1935 — 1938 w Myszyncu, Biblioteka Naukowa w Ostrołęce, s. 60

³⁷ Sprawa Katolicka nr 32, 9 sierpnia 1936 roku

³⁸ Np. Goniec Pograniczny nr1, 28 listopada 1919 roku w artykule „Co Żydzi robią na granicy” przedstawieni są oni jako przemytnicy, szpiedzy niemieccy i rzecznicy niemieckich interesów w Polsce

³⁹ Gość Puszczkański nr 5, 25 kwietnia 1920 roku

województwa wszystkich obywateli. Uroczystość wywołała nawet pewne „gadania wśród katolików”.

Podobnie skład Rady Miejskiej w Ostrołęce odzwierciedlał w zasadzie zróżnicowanie narodowościowe. W 1919 roku: Abramski Jan, Bieńko Władysław, Borkowski Felicjan, Chacek Chaja, Czerwonko Władysław — Dymiński Teofil, Fedor Jan, Gingold Chaim Pinkus, Grossman Lejba, Gumkowski Aleksander, Jaworowski Ludwik, Landau Aleksander, Majewski Dionizy, Markowski Jan, Nadborny Chaim, Nowotko Jan, Pędzich Władysław, Pierzchała Jan, Psarski Józef, Rozenbaum Lejzor, Rozenbaum Hersz, Rybicki Józef, Wyszkowski Adolf, Zieliński Adolf oraz 1930: Aszer Szaja, Baczewski Aleksander, Bardzikowski Józef, Bednarski Jan, Chmielewski Eugeniusz, Chorążak Józef, Dąbrowski Stefan, Denkiewicz Henryk, Gronowicz Alter, Jabek Natan, Jaworowski Waław, Krymkiewicz Mejer, Laskowski Wincenty, Lewandowski Adam, Murzyn Antoni, Ostaszewski Julian, Pędzich Władysław, Radgowski Jan, Sojka Icek, Szczubelek Walenty, Wierzbicki Ludwik, Zabłudowicz Berek, Zysman Aron. Najczęściej w skład magistratu wchodził przedstawiciel ludności żydowskiej jako jeden z trzech ławników. Nie spotykało się otwartych represji antyżydowskich ze strony urzędów czy innych instytucji. Wyroki sądowe jakie zapadały ferowane były w aspekcie działalności komunistycznej. Np. 13 stycznia 1933 roku w Ostrołęce skazano Abrama Małacha na 3 lata i Abrama Rzepkę na 4 lata więzienia.

Spokojna koegzystencja „koegzystować — istnieć, żyć jednocześnie z kims lub czymś innym, obok czegoś, czy czegoś innego”,⁴⁰ wydaje się być najwłaściwszym pojęciem charakteryzującym relacje między społecznością polską i żydowską w Ostrołęce i powiecie w okresie międzywojennym. Dwie odrębne grupy narodowościowe, kulturowe, religijne miały wiele płaszczyzn współdziałania zwłaszcza w zakresie aktywności gospodarczej i zdecydowanej odrębności przede wszystkim religijnej. Przestrzeń między tymi dziedzinami wypełniało wiele różnorodnych postaw. Pojawiały się zamierzone czy też przypadkowe zadrażnienia zwłaszcza na tle praktyk religijnych, np. wejście do synagogi bez jarmułki, czy nie zdjęcie jej przez Żyda podczas procesji Bożego Ciała. Jednak incydenty takie traktowane były jako młodzieńczy, czy patologiczne wybryki. Powiat ostrołęcki pozostawał w okresie międzywojennym pod silnymi wpływami endecji. Jednak jej antysemickie hasła znajdowały raczej słaby odzew wśród Polaków.

Droga do pełnego opracowania życia społeczności żydowskiej w Ostrołęce jest jeszcze długa. Autor niniejszego szkicu zaprasza do współpracy osoby zainteresowane powyższą problematyką.

⁴⁰ Słownik języka polskiego, Warszawa 1978, s. 947